

آموزش سواد اطلاعاتی:

مفاهیم، روش‌ها و برنامه‌ها

نویسنده

دکتر مهری پریخ

www.ketab.ir

تهران / ۱۳۹۰

پریرخ، مهری، ۱۳۳۲ -
آموزش سواد اطلاعاتی: مفاهیم، روش‌ها و برنامه‌ها / مؤلف مهری پریرخ.
تهران: نشر کتابدار، ۱۳۹۰
۱۲۵ ص: (مجموعه کتابدار، ۷۲)
کتابنامه: ص. ۱۱۹-۱۲۲

نمایه
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا
موضوع: سواد اطلاعاتی الف. عنوان ب. فروست
رده بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۴۱۸/پ۷۵/ZA۳
رده بندی دیویی: ۰۲۸/۷
شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۲-۵۰۸۵-م

www.ketabdar.org

mohseni@ketabdar.org

عنوان: آموزش سواد اطلاعاتی: مفاهیم، روش‌ها و برنامه‌ها
نویسنده: دکتر مهری پریرخ
صفحه آرا: کتابدار طراح جلد: نسرين حاجي علي
مجموعه کتابدار: ۷۲

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۶ / دوم، ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه قیمت: ۳۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۱-۰۱۷-۷

تلفن: ۴- ۸۸۴۸۱۳۵۳ / ۸۸۹۷۹۵۶۱

دورنگار: ۸۸۹۷۹۵۶۰ / همراه: ۰۹۱۲۱۸۸۳۵۸۱

نشانی پخش: کتابدار، تهران، صندوق پستی ۱۹۷۳ / ۱۴۱۵۵

فهرست مطالب

۵۰	استاندارد سواد اطلاعاتی برای ایران	۲	پیشگفتار
۵۱	ملاحظات در زمینه کاربرد استانداردها		فصل اول
۶۹	مهارت‌های پیش نیاز برای فراگیری سواد اطلاعاتی	۱۱	سواد اطلاعاتی: مفهوم و ضرورت آن
۷۰	آشنایی با سواد رایانه‌ای و فناوری اطلاعات	۱۱	مقدمه: نگاهی به برخی تحولات در جهان امروز
۷۲	مهارت تفکر تحلیلی و انتقادی	۱۲	اطلاعات و واقعیت‌های پیرامون آن
۷۵	آشنایی و توانایی استفاده از زبان انگلیسی	۱۳	ارزش اطلاعات در آموزش و پژوهش
	فصل چهارم		سواد اطلاعاتی چیست، چه کاربردهایی دارد و چه کسانی به آن نیاز دارند؟
۷۷	مبانی یادگیری و آموزش سواد اطلاعاتی	۱۴	تعاریف سواد اطلاعاتی
۷۷	مقدمه: مبانی به منزله چارچوب نظری	۱۶	نگاهی به هدفها و کاربردهای سواد اطلاعاتی
۷۸	رفتارگرایان	۱۸	سواد اطلاعاتی برای چه کسانی؟
۷۸	کاربرد نظریه‌های رفتارگرایان در آموزش	۱۹	چرا آموزش سواد اطلاعاتی؟
۷۹	رابطه‌گرایان	۲۰	نقش کتابداران در توسعه سواد اطلاعاتی
۷۹	کاربرد نظریه رابطه‌گرایان در آموزش		فصل دوم
۸۰	یادگیری شناختی		تاریخچه سواد اطلاعاتی و آموزش کاربران در کتابخانه‌ها
۸۱	کاربرد نظریه یادگیری شناختی در آموزش	۲۳	مقدمه: ارزش مطالعه تاریخی
۸۲	نظریه فراشناختی	۲۳	سیر تحول آموزش استفاده‌کننده و سواد اطلاعاتی
۸۲	کاربرد نظریه فراشناختی در آموزش	۲۳	مروری بر سیر تحول آموزش سواد اطلاعاتی
۸۴	برنامه ریزی برای آموزش سواد اطلاعاتی	۳۲	سیر تحول آموزش استفاده‌کننده و سواد اطلاعاتی در ایران
۸۴	الف. سنجش نیازهای کاربران	۳۶	واژه‌شناسی سواد اطلاعاتی
۸۵	۱. پیشینه موضوعی کاربران		فصل سوم
۸۵	۲. مفاهیم مورد نیاز برای یادگیری		الگوها و استانداردها و الزامات سواد اطلاعاتی
۸۶	۳. سنجش مهارت‌های پیشیناز	۳۷	مقدمه: استاندارد به منزله زبان و الگوی مشترک
۸۶	۴. زمان برگزاری برنامه‌ها	۳۸	استاندارد انجمن کتابداران آمریکا
۸۸	ب. مراحل برنامه ریزی	۴۸	استانداردهای استرالیا و نیوزلند برای سواد اطلاعاتی
۸۸	۱. تعیین هدف برای برنامه‌های آموزشی		
۸۸	۲. تعیین نیروی انسانی برای اجرای برنامه‌ها		
۸۸	۱. مدرس:		
۸۸	مدرسان سطح مقدماتی:		
۸۹	مدرسان سطح میانی:		

تبلیغات و آگاهی رسانی.....	۱۰۱	مدرس‌ان سطح عالی.....	۸۹
همکاری بین مدرسان و کتابداران آموزش دهنده.....	۱۰۲	II. گروه پشتیبان.....	۹۰
ارزیابی برنامه‌های سواد اطلاعاتی.....	۱۰۳	۳. تعیین امکانات و تسهیلات.....	۹۰
جامعه مورد توجه در ارزیابی.....	۱۰۴	ج. انواع برنامه‌ها.....	۹۱
شیوه‌های ارزیابی.....	۱۰۴	۱. برنامه‌های انفرادی.....	۹۱
مشاهده.....	۱۰۴	۲. برنامه‌های گروهی.....	۹۲
مصاحبه.....	۱۰۵	ل. باز دیدهای جمعی.....	۹۲
بررسی نامه.....	۱۰۵	II. کلاسها یا کارگاههای آموزشی رسمی.....	۹۳
تحلیل محتوا.....	۱۰۵	دلائل نیاز به انواع برنامه‌ها و شیوه‌ها در تدریس؟.....	۹۴
کتابسنجی.....	۱۰۶	تفاوتهای فردی.....	۹۴
جمع بندی.....	۱۰۷	۱. نیازهای اطلاعاتی متفاوت.....	۹۵
کتابشناسی سواد اطلاعاتی.....	۱۰۹	۲. شرایط مکانی.....	۹۵
برخی سایتهای مهم در زمینه سواد اطلاعاتی و		هزینه برنامه‌ها.....	۹۷
برخی از استانداردها و راهنماهای سواد اطلاعاتی.....	۱۱۷	کاربرد فناوری در آموزش.....	۹۹
منابع.....	۱۱۹	طراحی و تولید منابع آموزشی.....	۹۹
نمایه.....	۱۲۳	زیبایی.....	۱۰۰
		ساختار.....	۱۰۰
		سبک نگارش.....	۱۰۱

www.ketaboo.ir

پیش‌گفتار

در سالهای اخیر، تحولات شگرفی در همه جنبه‌های زندگی انسانها، از جمله در حوزه اطلاعات و ارتباطات رخ داده است. تولید، انتقال، توزیع، تبدیل و کاربرد اطلاعات به مدد فناوریهای نوین افزایش فوق‌العاده‌ای یافته است. این پدیده مثبت و قابل تأمل است، اما بسیاری از مردم برای یافتن و دسترسی به اطلاعات مناسب با مشکل بزرگی مواجه شده‌اند. حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی که همواره در ایجاد راههای مؤثر دسترسی به اطلاعات نقش اساسی داشته است، در رفع این مشکل نیز پیشاهنگ بوده است. درباره علت تألیف این کتاب و محتوا و اعتبار و ساختار آن مطالبی را در ادامه می‌خوانید.

پیشینه این حرفه در دو قرن اخیر حکایت از آن دارد که کتابداران، به موازات وظیفه گردآوری و سازماندهی اطلاعات، به آموزش استفاده‌کنندگان کتابخانه و منابع اطلاعاتی نیز توجه نموده‌اند. یکی از زمینه‌های مورد توجه در آموزش استفاده‌کنندگان باید "آموزش چگونه آموزش دادن" به کتابداران، یعنی مدرسان این امر باشد. در چند دهه اخیر به آموزش کتابداران برای آموزش کاربران توجه خاصی شده است. این توجه را می‌توان در مقوله‌هایی چون برنامه‌های جدید درسی در دانشکده‌های کتابداری کشورهای غربی، آموزش ضمن خدمت کتابداران و طرحهای پژوهشی بخوبی مشاهده کرد.

بازنگری نقش کتابداران در محیط اطلاعاتی جدید و نیز برنامه آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی در ایران نشان داد که گنجاندن درسی با عنوان "اصول و روشهای آموزش سواد اطلاعاتی" بیش از پیش ضروری است. ارائه این درس در گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد نیز با همین نگرش به تصویب رسید و از نیمسال تحصیلی ۱۳۸۲ برای اولین بار در ایران توسط نگارنده تدریس شد.

اعتبار محتوای کتاب

نگارنده، خود از طراحان این درس می‌باشد و سالهای متعددی کلاسها و کارگاههای آموزشی سواد اطلاعاتی را در دانشگاه فردوسی مشهد برای دانشجویان کارشناسی و

کارشناسی ارشد، استادان و کتابداران برگزار و تدریس کرده است. همچنین، دو پژوهش در رابطه با سواد اطلاعاتی که با روشهای پیمایشی و نیز تجربی انجام شد، پشتوانه فکری و علمی مناسبی برای تهیه این اثر بوجود آورد.

این کتاب ابتدا به صورت جزوه درسی به اولین گروه دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی، که دو کلاس مجزا را تشکیل می‌دادند، ارائه شد. سؤالات و بحثهای دانشجویان در کلاس، سمینارهای کلاسی، تمرینها، نتایج ارزیابی مربوط به میزان درک نظرات آنها نیز به تکمیل مطالب و افزایش کاربرد آن در تدریس کمک کرد. بر اساس اطلاعات بدست آمده، ویرایش دوم جزوه تهیه شد. این نسخه به دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه امام رضا^(ع)، که درسی مشابهی را در نیمسال اول سال تحصیلی ۱۳۸۶-۱۳۸۵ داشتند ارائه شد و به آزمون گذاشته شد. به استناد نظر مدرس این درس در آن دانشگاه، جزوه مفید بوده و به خوبی مورد استفاده قرار گرفته است. بنابراین، ارزشمندی محتوای جزوه با چند روش و در دو نوبت سنجیده شد.

با توجه به روند فوق برای کنترل کیفیت و کارایی این نوشته به نظر می‌رسد کتاب حاضر می‌تواند کتاب درسی مفیدی باشد. البته باید اضافه کرد که این کتاب همانند بسیاری از درسنامه‌های دیگر به تنهایی نمی‌تواند تمامی اطلاعات مورد نیاز دانشجویان را در این حوزه پوشش دهد. ولی می‌تواند به عنوان منبع اصلی، که رهنمودهایی برای محتوا و ساختار درس ارائه می‌دهد، استفاده شود. مدرس باید با تغییرات علمی و فنی همگام باشد و منابع اطلاعاتی کمکی نیز به دانشجویان معرفی کند.

محتوا و ساختار ارائه

این کتاب حاوی جنبه‌های گوناگون آموزش سواد اطلاعاتی به کتابداران با زبانی ساده است که از چند دیدگاه می‌تواند مفید واقع شود: شناخت راهها و روشهای آموزش مهارتهای اطلاع‌یابی، چگونگی ارزیابی و استفاده از اطلاعات، رعایت مسائل اخلاقی و اجتماعی مرتبط با دستیابی و استفاده از اطلاعات، و آگاهی از ویژگیهای مدرسان و آموزش‌دهندگان سواد اطلاعاتی.

کتاب چهار فصل دارد: در فصل اول، بحثهایی در مورد ارزش اطلاعات و اهمیت سواد اطلاعاتی مطرح می‌شود. در این فصل می‌توان به مفاهیم سواد اطلاعاتی، کاربردها، ضرورت آموزش آن و نقش کتابداران در توسعه سواد اطلاعاتی پی برد. فصل دوم این کتاب به تاریخچه سواد اطلاعاتی اختصاص دارد. در این فصل می‌توان به روند شکل‌گیری و گسترش

سواد اطلاعاتی در جهان پی برد. این بحث از قرن نوزدهم آغاز شد و به زمان حاضر ختم می شود. علل عدم موفقیت برخی از فعالیتهای آموزشی کتابخانه ها و موفقیت برخی دیگر تحلیل می شود. برخی از نهادها و دیدگاههای تأثیرگذار بر شکل گیری سواد اطلاعاتی و گذار فعالیتهای آموزشی کتابخانه ها از آموزش استفاده کننده به آموزش مهارتهای سواد اطلاعاتی دنبال می شود. همچنین، سیر تحول برنامه های آموزشی کتابخانه ها در ایران و عملکردهایی که در آشنا کردن کتابخانه ها و کتابداران با مفاهیم سواد اطلاعاتی تأثیرگذار بود، به صورت مختصر بررسی می شود.

فصل سوم، به استانداردها و مهارتهای پیش نیاز سواد اطلاعاتی اختصاص دارد. در این مورد گرچه به استانداردهای برخی از کشورها اشاره شده است، ولی بر استانداردهای انجمن کتابخانه های دانشکده ای و تحقیقاتی (که از این به بعد به اختصار به نام استانداردهای 'ACRL از آنها یاد خواهد شد) تأکید شده است. ترجمه کامل این استانداردها در این فصل آمده است. پیچیدگی برخی از مهارتها و شاخصهای استانداردهای ACRL مشکلاتی را در تدریس آنها برای مدرسان جوان ممکن است به وجود آورد. به همین دلیل توضیحاتی برای چگونگی کاربرد این استانداردها در آموزش، پس از ترجمه آن ارائه شده است. تلاش شده است تا از مثالهای ملموس استفاده شود و روشهای تدریس مربوط به هر مهارت مورد توجه قرار گیرد. مهارتهای پیش نیاز سواد اطلاعاتی، یعنی آشنایی با سواد رایانه ای و فناوری اطلاعات، زبان انگلیسی و مهارتهای فکری مانند تفکر تحلیلی و انتقادی از بحثهای پایانی فصل سوم است.

فصل چهارم، به کاربرد نظریه های یادگیری در آموزش سواد اطلاعاتی توجه دارد. در این مورد نظریه های رفتاری، شناختی و فراشناختی و کاربرد آنها در تدریس مورد بحث قرار می گیرد. همچنین، برنامه ریزی برای آموزش سواد اطلاعاتی و انواع برنامه ها به صورت مفصل در این فصل بحث می شود. از دیگر مباحث فصل چهار، سنجش نیازها، سنجش مهارتهای پیش نیاز، زمان، مکان، تجهیزات و نیروی انسانی است. از دیگر عناصر مورد توجه برنامه ریزی، شرایط زمانی، مکانی، تجهیزات، هزینه ها، تبلیغات و ارزیابی است. در مورد این عناصر نیز در فصل چهار رهنمودهایی ارائه شد.

آموزش سواد اطلاعاتی یکی از مؤثرترین راهها برای نشان دادن ارزش حرفه کتابداری و اطلاع رسانی در فرایندهای مرتبط با توسعه است. امید است این کتاب مورد توجه و استفاده همکاران، دانشجویان و کتابداران قرار گیرد. با وجود دقت نظر در تهیه محتوا و ساختار

مطالب، به طور مسلم این نوشته، عاری از خطا نیست. نگارنده از خوانندگان اندیشمند تقاضا دارد دیدگاههای انتقادی و اصلاحی خود را برای اصلاح یا تکمیل مطالب ارائه کنند تا در تهیه ویرایشهای آینده از آن استفاده شود. اعتقاد دارم که با همیاری و اشتراک اندیشه و تجارب می‌توان اطلاعات و راهبردهای ارزنده‌ای ارائه نمود که شایسته کتابداران، به عنوان مدرسان سواد اطلاعاتی و دانشجویان باشد.

مهری پریوخ
زمستان ۱۳۸۵
parirokh@ferdowsi.um.ac.ir
www.um.ac.ir/~parirokh

www.ketab.ir